

KUR'ÂN'DA KÖTÜLÜK İLKESİNİN ELE ALINIŞI *

M.J.L.Young
Çev.: Süleyman Gezer **

Çevirisini sunduğumuz makale kötülük problemini Kur'an'a dayalı olarak ele almaktadır. Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüşlük ve İslam'ın şeytan düşüncesine yer verdikleri belirtilmektedir. Makalede şeytan kelimesinin etimolojisi hakkında bilgi verilerek, gücü ve şeytanın kötü çabaları Kur'an'dan birtakım ayetlerle açıklanmaktadır. Yüce Tanrı düşüncesi karşısında şeytan gibi amansız bir rakibin olması ve bunun başıboş bırakılması teolojik bir problem olarak görülmektedir. Ayrıca Kur'an'da şeytan düşüncesinin muğlak olduğu ve telif edilebilir ifadeler çıkarmanın güçlüğüne değinilmektedir.

1. Kötülük İlkesi Düşüncesi

Yahudilik ve Hristiyanlık'la birlikte İslam dini de, Allah'a rağmen alemde kötülüğün varolduğu ilkesini kabul eder. Kur'an ise bu ilkeyi Allah'ın düşmanı olarak İblis veya Şeytan isimleri altında şahsileştirir. Hristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüşlük gibi İslam dini de, bu düşmana karşı direnilmesini, ona uyulmamasını öğütler.¹ Kadir-i Mutlak bir Tanrının kendi amansız düşmanının dizginlerini salıvermesi düşüncesi içinde bulunan zorunlu uyuşmazlık ve kavranılmazlık fikrini Kur'an'da görmek hayli güçtür. Bununla birlikte bu teolojik bulmaca bazı ayetlerde, dünyadaki adaletsizliklerle ilgili olarak Allah'ın sorumluluğunun reddedilmesiyle belirgin hale gelmektedir.² Ayrıca

---

* Bu makale M.J.L.Young'ın *Islamic Studies-Journal of The Islamic Research Institute* Dergisinin Vol. V, September 1966, no:3, ss.274-281 arasında yayınlanmış olan "The Treatment of the Principle of Evil in the Qur'an" isimli makalesinin çevirisidir.

** Ar. Gör., Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fakültesi, e-mail: sulgezer@hotmail.com

1 Bu öğütteki ısrarın önemi hakkında bkz. N. Micklem, *Religion*, O.U.P. Londra, New York, Toronto 1950, s. 126.

2 Bkz. Şuâra, 26/208-209, Yunus, 10/44. Bu makalede Kur'an'a ilişkin referanslar

şeytanın dünyada kötülük yapması, genellikle Kuran'da, ortaya çıkardığı teolojik problemler açısından ele alınmamış; aksine varlığının insan üzerindeki etkisinin pratik sonuçları açısından ele alınmıştır. Başka bir ifadeyle kişinin kendi eylemlerini belirleme ya da reddetme konusundaki ahlaki zorunluluğu açısından ele alınmıştır.

2. Şeytan'ın İsimleri ve Rolü

İblis ve *Şeytan* kelimeleri büyük bir ihtimalle, Grekçe *diabolos* ve İbranice *satan* kelimelerinden türetilmiştir. *Satan* kelimesi Arapça'ya Habeşliler vasıtasıyla girmiştir³. Bu kelimenin yabancı menşei göz önünde bulundurulduğunda *şeytan* düşüncesinin tamamen Arap paganizmine yabancı olduğu, gerçeğe oldukça uygundur. Bazı kelimciler, *iblis* ve *şeytanın* iki ayrı varlık olduğunu açıklasalar da;⁴ açık bir şekilde bazı ayetlerde bu iki kelimenin, birbirlerinin yerlerine kullanılıyor olması bu düşünceyi çürütmektedir.⁵

Bununla birlikte *İblis* terimi *Şeytan* teriminden daha az kullanılmıştır; Kuran'da sadece dokuz yerde geçmektedir.⁶ Bunlardan birisi hariç, her zaman Ademe, secde etmekten kaçınan "*asi varlık*" (*iblis*) kıssasında geçmektedir. Bu istisnada *Şeytan* ismi, basit bir sıfat olarak kullanılmıştır.⁷

Bu kavramları tartışmak, doğal olarak bizi Kur'an'da zikredilen melekler, cinler, şeytanlar gibi insanın algı dünyasının ötesine uzanan varlıklar ve *İblis* arasında bulunan ilişki sorunsalına götürmektedir. Ancak bu varlıklar arasındaki ilişkiler hiçbir surette açık ve net değildir. Örneğin von Glasenapp'ın⁸ işaret ettiği gibi Kehf Suresinin 50. ayetinde

---

Kur'an'ın resmi Mısır baskısı esas alınarak verilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz., J. Fück, "Die Religion des Sunnitischen Islams" *In Religionsgeschichte des Orient in der Zeit der Weltreligionen*, Handbuch der Orientalistik, 1. Abteilung, 8, Abschnitt, Leiden/Cologne, 1961, c. II, ss. 408-409.

- 3 A.J.Wensinck, "Iblis", *The Encycloaedia of İslam*, Leiden and Londra, 1927, c. II, ss. 351-352, ve A.S. Tritton, "Şeytan", *The Encycloapadia of İslam*, Leiden and Londra, 1934, c. IV, ss. 286-87.
- 4 H. Stieglecker, *Die Glaubenslehren des İslam*, Münih, Paderborn, Viyana, 1952-1962, s.721.
- 5 Bakara, 2/34-36 ve. İsra, 17/61-64.
- 6 T.P.Hughes, *A Dictionary of İslam*, Londra 1885, s. 84.
- 7 Şuara, 26/95.
- 6 H.von Glasenapp, *Die Nichtchristlichen Religionen*, Das Fischer Lexikon, Frankfurt

İblis cinlerden birisi olarak belirtilirken; Bakara suresinin 34. ayetinde ise bir melek olarak göze çarpmaktadır. Belki birbirleriyle ilişkileri bağlamında en tatminkar açıklama, bu üç sınıf varlığın (melek, cin, şeytan) aynı yaratılışa sahip olmalarıdır. Kur'an'ın çeşitli pasajlarında hem cin hem de melek için *İblis* kelimesinin kullanılması bu görüşü desteklemektedir. Az önce gördüğümüz gibi, *İblis* ve Cin'in aynı özden (ateşten) yaratıldığı söylenmektedir.⁹ Yine bu görüşün kuvvetli yanı *cin* kelimesinin temel kök anlamı "görünmez" anlamına gelmesinden dolayı, insana görünmeyen bütün varlıkları göstermek amacıyla *cin* terimi referans olarak gösterilebilir. Bu yüzden melekler ve cinler için belli bir tanım yapılabilir. Bu görüşe göre *melekler* iyi cinler, *şeytanlar* ise kötü cinlerdir. *İblis* ise kötü cinler arasında bulunmaktadır.¹⁰

Bunun yanı sıra *iblis'in* dünya tarihinde ki şahsi rolü açıkça Kur'an'da anlatılmaktadır. Bu rol Adem'e secde etmekten imtina etmesiyle başlamıştır.¹¹ Sonuç olarak *İblis* Allah'ın ve insanın apaçık düşmanı olmuştur. Dünyanın son bulması ve gerçekleşmesi kaçınılmaz olan iyiliğin zaferiyle birlikte, şeytanın akibeti ebedi olarak cehennemde kalmaktır.¹²

3. Şeytanın Kötü Çabalarına Örnekler

Şeytanın kötü işleriyle ilgili Kur'an'da pek çok örnek verilmektedir: Cennetten düşüşe,¹³ savaş esnasında Müslümanların savaşı bırakıp kaçmalarına sebep olması,¹⁴ insanları (kendi) dostlarından korkutması,¹⁵ aldatici sözler vermesi¹⁶ kötü olan bir şeyi iyi göstermesi,¹⁷ insanları

am Main 1959, c. I, s. 183.

7 Bu ilişkilerin daha detaylı tartışmaları için bkz. Stieglecker, age., s. 71.

9 A'raf, 7/12; Hicr 15/27.

10 Bu ayetlerin her birisinde ek bir yorumda bulunulmaksızın şeytan kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Bu ise asiliğin şeytanın apaçık niteliklerinden birisi olduğunu göstermektedir.

11 Bakara, 2/34; A'raf, 7/11; Hicr 15/31; A'raf 17/61; Kehf 18/50; Ta'hâ 20/116 ve Sâd, 38/77-74.

12 Sâd, 38/79-85.

13 Bakara, 2/35-36; A'râf, 7/19-25 ve Ta'hâ, 20/117-124.

14 Âli İmran, 3/175.

15 Âli İmran, 3/175.

16 Nisa, 4/120 ve İsrâ, 17/64.

17 En'am, 6/43; Şu'arâ, 26/24 ve Ankebût, 29/38.

unutkanlığa sevk etmesi,¹⁸ (şeytanın bu özelliği Kur'an'da en çok göze çarpan bir özelliktir), insanlara ve Peygamberlere vesvese vermesi,¹⁹ kendi dostlarına ihanet etmesi,²⁰ günahkar milletleri koruması,²¹ insanlar arasında tartışma (çekişme) çıkarması,²² ahlaksızlığı ve edepsizliği emretmesi,²³ insanları doğru yoldan engellemesi,²⁴ insanın öldürülmesini teşvik etmesi,²⁵ bıkınlık ve azap vermesi,²⁶ fesat çıkarmak amacıyla gizli anlaşmalara sebep olması,²⁷ şeytanın kötü çabalarından birtakım örneklerdir. Şeytan'ın kullandığı araçlar içki, kumar ve putlardır.²⁸ İster israf yoluyla²⁹ isterse murabaha,³⁰ (*usury*) yoluyla olsun bir şekilde mal (*money*) Kuran'da şeytanla beraber dile getirilmektedir.

4. Şeytanın Gücü

Birlikte ele alındığında yukarıda ifade edilen özellikler ancak azametli bir güce sahip bir varlıkta bulunabilir. Öyle bir varlık ki iyi olan Tanrıyla kudret bakımından tamamen eşit olmasa da Avesta'da³¹ belirtildiği gibi en azından Onun ve yaratıklarına olan rahmetinin geçici ciddi bir muhalifi olarak düşünülebilir. Bu tasavvur, insanlığın ciddi bir düşmanı olarak şeytanın Kur'an'da sık sık kınanmasıyla teyit edilmiştir.³² Veya bunun yerine hain ve kötü bir dost olarak

18 En'âm, 6/68; Yusuf, 12/42; Kehf, 18/63 ve Mücadele, 58/19.

19 A'raf, 7/27; Hac, 22/52 ve Muhammed, 47/25.

20 Enfal, 8/48; Furkan, 25/29 ve Haşr, 59/16.

21 Nahl, 16./63.

22 İsrâ, 17/53.

23 Nûr, 24/21.

24 Neml, 27/24; Ankebût, 29/38 ve Zuhruf, 43/62.

25 Kasas, 28/15.

26 Sâd, 38/41.

27 Mücâdele, 58/10.

28 Maîde, 5/90.

29 İsrâ, 17/27.

30 Bu kelime aşırı faiz ve tefecilik anlamına gelmektedir. Yazar burada Bakara suresinin 175. ayetini referans göstermiştir, fakat bu ayet konuyla ilgili değildir. (çev)

31 Yaşna, 30/3-5.

32 En'âm, 6/142; A'raf, 7/22; İsrâ, 17/53; Kasas, 28/15 ve Zuhruf, 43/62.

nitelendirilmiştir,³³ sonuç olarak insan, şeytana boyun eğmemesi ve tabi olmaması için açıkça uyarılmıştır.³⁴ Ayrıca bunlar Tanrıya karşı koyarak, insanın özgür bir şekilde izleyebileceği iyi yolun gerçek bir alternatifinin de varolduğuna işaret etmektedir.

Ancak Kur'an'ın diğer pasajlarında Şeytan hiçbir surette heybetli ve güçlü bir varlık değildir. Bu yüzden Şeytan'ın aldatmasının zayıf olduğu söylenmiştir.³⁵ Bundan da öte şeytan'ın sadece Allah'ın izniyle zarar verebileceği vurgulanmıştır.³⁶ Buradan şeytanın (muhtemel) iyi niyetli amansız düşmanına karşı hareket etme yeteneği olan, son derece tehlikeli bir düşman olduğu pekte anlaşılacaktır.

Gerçekten Şeytan tamamıyla kendi takipçilerinin yanında değildir. Çünkü daha önce söylendiği gibi Şeytan arkadaşlarını korkutmaktadır.³⁷ İki yerde, Allah'tan korkmasından dolayı kendi dostlarını korkakça terk etmesinden bahsedilmektedir.³⁸

Kur'an'da Şeytan'a atfedilen güçle ilgili bizim değerlendirmemiz, maalesef iblis kıssasında anlatılan olguyla hiçbir şekilde uyuşmamaktadır. Bu kıssada açıkça şeytana yaratıcısına isyan eden Tanrının yaratığı olarak ikincil bir konum atfedilmektedir. Tarih bize göstermektedir ki, varlıkları babalarına borçlu olmasına rağmen babalarına karşı başkaldıran kral oğulları, babalarını mağlup etmişler ve krallığı ellerine geçirmişlerdir. Biz bir isyanı doğru olarak, isyancının

33 Âli İmran, 3/17; Nisa, 4/38; Nisa, 4/119-120 ve Enfâl, 8/48.

34 Bakara, 2/168; Bakara, 2/208; En'âm, 6/142 ve Nûr, 24/21.

35 Nisâ, 4/76.

36 Mücâdele, 58/10.

37 Âli İmrân, 3/75.

38 Arapça olan "*ehafullah*" ve İngilizce karşılığı olan "*fear*" (korkmak) kelimesi böyle bir bağlamda (*ehafu*) iki şekilde yorumlanabilir: 1. ben korkarım 2. ben huşu (saygı) duyarım. İlk yorum, Kur'an'da Allah'a saygıyı ifade etmek için *hafe* yerine *ittika* (bkz. Mâide, 5/2; Mâide, 5/112; İsrâ 17/69; Hac, 22/19; Zuhuruf, 43/4 ve Haşr, 59/7) kelimesinin kullanılmasından dolayı tercih edilebilir gözükmektedir. Her ne kadar bu kullanımın istisnaları bulunsa da bkz. Âli İmran, 3/175'de *hafe*; Mâide, 5/44'de *haşiye*; Nahl, 16/51'de *rahibe* kelimelerin kullanımları. Tartışılan iki ayette korkarım kelimesi *ittika* kelimesinden bile farklı olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Üstelik şeytanın "*Allah'tan korkarım*" sözlerini "*Allah'a saygı duyarım*" anlamında yorumlanması tuhaf olmaktadır. Kur'an açıkça şeytanı düşman, hain ve asi olarak tanımlar. Kaldı ki düşmanlar, hainler ve asiler kendi rakiplerinden korkmaktadırlar. Dolayısıyla onlar hakkında saygıdan bahsetmek açıkçası saçma olurdu.

zafer veya mağlubiyetinin sonucunu bilmeden yargılayamayız. Bunun sebebi ise başkaldırının ciddi olduğu, bir oyun olmadığı şeklinde ki ön kabuldür. Kur'an'ın, Şeytan'ın başkaldırısını ciddiye aldığı varsaymamız gerekir; aksi halde Tanrının bizzat kabul ettiği gibi kendisinin azdırdığı ve suç işlemesine onay verdiği hain Şeytanı³⁹ kasten dünyada başıboş bıraktığı anlamına gelirdi. Bu yüzden Şeytan'ın başkaldıran asi varlık rolü, Kur'an'da belirtilen diğer niteliklerini desteklemek için kullanılamaz. (önceki paragrafa bakılabilir). Bu nitelikler, kişileri şeytanın sadece ahlaki mücadelenin zayıf bir tarafı olduğu düşüncesine götürmesi muhtemeldir.

Öyleyse şeytanın gücü ve rolü hakkında Kur'an'dan telif edilebilir ifadeler çıkarmak oldukça zordur.

5.Şeytanlar

Şeytan'dan farklı olarak karşıtı olarak *şeytanlar* ifadesi, geleneksel olarak İslam'da "şeytanın evlatları"⁴⁰ şeklinde ele alınmıştır; fakat Kur'an'da onların nereden geldikleri açıklanmamıştır. Kur'an'da *Şeytan* kelimesine göre *şeytanlar* ifadesi daha az kullanılmıştır. Her ne kadar onlar için verilen örnekler kötülük konusunda onları bir dereceye kadar daha etkisiz göstermesine rağmen, Kur'an'da iyi olan şeylere karşı düşmanlıkları eşit şekilde sunulmuştur. Şeytanların insanlara büyüçülük öğretmeleri⁴¹ dostlarına müminlerle tartışmaya girmelerini fısıldamaları,⁴² Mele-i A'layı (yüce melekler topluluğunu) dinlemeye teşebbüs etmeleri⁴³ insanları kötülük yapmaya sevk etmelerine rağmen,⁴⁴ şeytan düşüncesi doğal olarak isyanla ilişkilendirilmiştir.⁴⁵ Allah onları Süleyman(a.s) inanarak onun emrinde çalışmalarını için boyun eğdirmiştir.⁴⁶ Bir başka yerde⁴⁷ ise şeytanlar bağımsızlıklarından

39 A'râf, 7/16, Hicr, 15/39.

40 Tritton, *age.*, s. 286.

41 Bakara, 2/102.

42 En'âm, 6/121.

43 Sâffât, 37/6-8.

44 Mü'minûn, 23/97.

45 Bkz.Hac, 22/3 ve Sâffât 37/7 Bu ayetlerin her birisinde "asi" sıfatı ek bir yorumda bulunmaksızın şeytan kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Bu ise asiliğin şeytanın apaçık niteliklerinden birisi olduğunu göstermektedir.

46 Sâd, 38/36-38.

mahrum edilerek, tuhaf bir şekilde (Şeytan'ın değil) Allah'ın araçları olarak görünmektedir. "Biz şeytanları kafirlere karşı göndeririz"? bu düşünce Allah'ın şu ifadesinde hassas bir formda ortaya çıkmaktadır. "Allah şeytanları inanmayanların dostları yaptı"⁴⁸

İlginçtir ki sadece bir ayette⁴⁹ Şeytan kelimesinin tekil ve çoğul şekilleri sanki farklı olarak kullanılmıştır. Bu kullanım ise Kur'an'da şeytan ve şeytanların aktivitelerinin benzerliğinin desteklenmesine yardım eder. Öyle ki şeytanların, melekler hiyerarşisi gibi kötülük hiyerarşisini oluşturduğu düşünülmemelidir. Hatta şeytan'ın liderliği⁵⁰ altında bir topluluk bile düşünülmemelidir. Bundan da öte Kur'an bu kötülük prensibini kimi zaman tek fail, kimi zamanda çoğul fail şeklinde, aradaki farklılığa önem vermeksizin şahsileştirmektedir.

6. Kur'anî Şeytan'ın Gereksizliği

Kişi olarak şeytanın Kur'an'da sık sık tekrarlanmasından dolayı, kötülük ilkesinin şahsileştirilmesinin (personalization) en göze çarpan özelliği, Kur'an'ın temel teolojik mesajı olan Yaratıcının *Kadir-i Mutlaklığı ve Mutlak Hükümdarlığı* karşısında, teorik olarak fazla vurgulanmamış olmasıdır. Kur'an çoğu kez Allah'ın her şeyin hakimi⁵¹ olduğunu açıklamakla kalmaz, aynı zamanda Allah'ın insanları saptırmaktan sorumlu olduğunu vurgular: "Allah dilediği kimseyi saptırır, dilediği kimseyi de doğru yola koyar"⁵² Bu ifadeler ışığında, neden bir şeytan düşüncesine sahip olmamız gerektiğini anlamak güçtür. Bununla birlikte Kur'an'ın düalizm doktrinine açıkça karşı çıktığı öne sürülmektedir.⁵³

47 Meryem, 19/83.

48 A'râf, 7/27.

49 Neml, 27/27, Kur'an mütercimleri bu kelimenin ingilizce çevirisini farklı vermişlerdir. Arberrry (*The Koran Interpreted*, London, New York, 1955, c.I, s. 305), Palmer (*The Koran*, trans. E. H, Palmer, O.U.P., London, New York, Toronto, 1953, s. 238) 'şeyatın' kelimesini tekil olarak çevirirken, Sale (*The Koran*, trans., G. Sale, London, s. 209) ve Rodwell (*The Koran*, trans., J. M. Rodwell, London, New York, 1957, s. 167) aynı kelimeyi çoğul olarak çevirmiştir.

50 Bu yorum için bkz.H.A.R. Gibb, *Mohamedanism, an Historical Survey*, O.U.P., New York, Toronto 1953, s. 58.

51 Bkz. Bakara, 2/20; Bakara, 2/106; Âli İmran, 3/29.

52 En'âm, 6/39.

53 E.H.Palmer, Beydavî'yi takip ederek, *age.*, s. 104, not 2, ve.En'âm, 6/2' ye atıfta

Bu yüzden, şahsileştirilmiş kötülük ilkesini İslam kozmolojisine uyarlamak sorun olmasından dolayı, klasik ve çağdaş dönemlerde bazı İslam düşünürlerinin *Şeytan* veya *şeytanların* varlığını veya en azından onlara inanmanın gerekliliğini inkar etmeleri şaşkıncı değildir.⁵⁴ Bu gibi varlıkların Kur'an'da zikredildiği zaman mecazi olarak yorumlanması gerektiği, böylelikle mecazî olarak yorumlanmasının Kur'an ifadelerini çelişkiden uzaklaştıracağı öne sürülmüştür.⁵⁵ Çağdaş bir İslam alimi,⁵⁶ daha net olarak, Müslümanların şeytan diye bir varlığın mevcudiyetini Kur'an'ın ifade ettiğini kesinlikle dikkate almaları gerektiğini ileri sürerken, böyle bir varlığa ya da kötü ruhani varlıklara inanmalarının gerekli olmadığını vurgular.

Öte yandan ortaya çıkardığı problemlere ve iyi ile kötü kaderin Tanrı'dan geldiğini kabul eden Müslüman dindarlığın karakteristik tutumuna rağmen, İslam düşüncesi⁵⁷ kötü ruhani bir varlığa ya da varlıklara imanın makullüğünü ve de gerekliliğini kabul etmeye devam etmiştir.⁵⁸ Nahl suresinin 98. ayetinde (*Kur'an okumak istediğin zaman kovulmuş şeytan'dan Allah'a sığın*) verilen emirle ciddi bir şekilde teyidini bulan bu tutum, Müslüman toplum tarafından kabul edilmiştir. İşte bu tavra uygun olarak Kötü Gücün (şeytanın) korkunç hakikati Kur'an'ın her okunuşunda "*kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım*" giriş cümleleri vasıtasıyla hatırlanmaktadır. Bu ise, her okumanın sonunda, her zaman Tanrının vaatlerini yerine getireceğine itimadın beyanı olan *Sadaka'llahu'l- Azim* (Yüce Allah doğruladı) sözünü dile getirilerek dengelenmiştir.⁵⁹

---

bulunarak bu sonuca ulaşmıştır.

54 Stieglecker, *age.*, ss. 723-725.

55 Bkz. Sâffât, 37/6-8.

56 Bkz. Stieglecker, *age.*, ss. 726-727.

57 Bkz. Muhammed el-Huseyni Rukha, Cin, *Nuru'l- İslam*, Kahire 1349/1931, ss. 292-297.

58 Aynı zamanda Hıristiyan düşünürler de farklı zaman ve mekanlarda aynı şekilde düşünmüşlerdir. Kötülük ilkesi doktrinin hakikatinin açık teyidine bir örnek olarak bkz. E.A.Lawrence'nin şeytan makalesi *The Encyclopaedia of Biblical Literature*, John Kitto, edit. W. L. Alexander, Edinburgh, 3. Baskı, 1876, c. III, ss. 773-777.

59 Muhtemelen "*bismillahirrahmanirrahim*" cümlesini okuma yükümlülüğü bu iddiayı açık bir şekilde desteklemektedir.